

UNIwersytet Szczeciński
ul. Gabriela Narutowicza 17a
PUNKT KANCELARYJNY NR II

14. 10. 2022

W P Ł Y N Ę Ł O

UNIwersytet Szczeciński

RPW/924/2022 P
Data: 2022-10-14

Ks. dr hab. Włodzimierz Broński, prof. KUL

Kierownik Katedry Negocjacji i Mediacji

Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Recenzja

rozprawy doktorskiej **mgr Mirosławy Marii Jesion**

pt. *Separacja w prawie cywilnym procesowym*

napisanej pod kierunkiem dr hab. Kingi Flagi-Gieruszyńskiej, prof. US

Szczecin 2022, ss. 399

I. Uzasadnienie doboru tematu

Dobór tematu rozprawy doktorskiej uznać należy za prawidłowy. Zagadnienie separacji z perspektywy skutków procesowych ma istotne znaczenie dla praktyki i niewątpliwie stanowi interesujący przedmiot badań naukowych. W nauce prawa dotychczas nie opracowano monograficznego ujęcia tej tematyki, zaś separacja małżonków jest zazwyczaj ujmowana w opracowaniach naukowych łącznie z rozwodem. Wprawdzie separacja była przedmiotem monografii A. Sylwestrzak pt. „Skutki prawne separacji małżonków”, ale nie dyskredytuje ona zasadności doboru tematu, bowiem Doktorantka szczególnym przedmiotem swej rozprawy objęła ujęcie procesowe, co stanowi o *novum* recenzowanego opracowania. Dotyczy to także pozostałych opracowań monograficznych dotyczących separacji, które zostały wydane kilkanaście lat temu.

Pozytywnie należy odnotować spostrzeżoną przez Doktorantkę istotną rolę funkcji ochronnej w przepisach prawa procesowego (s. 8-9). Podjęcie się zagadnienia instytucji prawa rodzinnego ze swej natury wymaga ujęcia specyfiki tej dziedziny prawa, która reguluje stosunki rodzinne zarówno między małżonkami, jak i dziećmi. Lapidarnym stwierdzeniem byłoby określenie, że żadne przepisy prawne nie zagwarantują prawidłowego funkcjonowania rodziny. Tym bardziej analiza zagadnienia separacji, która ze swej istoty zmierza do utrzymania małżeństwa, jest uzasadniona, nie tylko z perspektywy prawnej, ale także w kontekście zauważalnej deprecjacji wartości małżeństwa w ogólności. Obserwacja praktyczna pokazuje postępującą „łatwość” w rozwiązywaniu małżeństwa, zatem zainteresowanie separacją, która ma mniejsze znaczenie w praktyce sądów rodzinnych, wymaga odwagi naukowej, co w mojej ocenie zasługuje także na pochwałę.

Podsumowując, dobór tematyki pracy jest uzasadniony zarówno z teoretycznego, jak i praktycznego punktu widzenia oraz stanowi nowatorskie zagadnienie o charakterze naukowym.

II. Teza rozprawy i cel badawczy

Pewien niedosyt pozostawia brak jednoznacznego określenia celu badawczego. Wprawdzie Doktorantka pisze, że „celem tak zakreślonego zadania badawczego dokonywanego w niniejszym opracowaniu jest potrzeba zbudowania kompleksowego obrazu instytucji separacji, której status w prawie materialnym skorelowany jest z prawem procesowym” (s. 9). Zakładać można, że sformułowanie to nawiązuje do poprzedzającego je akapitu we wstępie do pracy, który porusza zagadnienie ochronnej (co z aprobatą podkreślono w punkcie I niniejszej recenzji) i edukacyjnej roli norm prawnych (można zakładać, że chodzi nie tylko o normy prawa procesowego, ale wzajemną korelację norm prawa formalnego urzeczywistniających normy prawa materialnego – w kontekście rozprawy doktorskiej – normy prawa materialnego rodzinnego).

Całościowe zdekodowanie celu badawczego dysertacji jest możliwe poprzez odniesienie się do celów szczegółowych zawartych w opisie struktury pracy, przy omawianiu zakresu przedmiotowego poszczególnych rozdziałów. Stąd do wskazanych badawczych celów szczegółowych zaliczyć można: przedstawienie uniwersalnych możliwości zastosowania separacji w zakresie ochrony trwałości małżeństwa, polegających na zróżnicowanym ujmowaniu tej instytucji przez prawodawców w systemach państw obcych i Polski oraz określenie jej miejsca na gruncie przepisów prawa cywilnego procesowego (rozdział I – s. 10), scharakteryzowanie gwarancji ochronnych wynikających z normowania separacji w prawie rodzinnym oraz określenie kryteriów, wedle których należy rozpoznać granice tej instytucji w prawie cywilnym procesowym

(rozdział II – s. 10), ustalenie oraz uzasadnienie obowiązywania odrębności proceduralnych, mających kluczowe znaczenie w urzeczywistnieniu funkcji separacji na gruncie prawa cywilnego procesowego (rozdział III – s. 11). O ile przyjęcie takiej metodologii określenia celów badawczych nie jest błędne, to brak tutaj konsekwencji w zaakcentowaniu celów szczegółowych w pozostałych rozdziałach pracy. Wątpliwości może bowiem budzić ograniczenie się do celów badawczych do: „przedstawienia” (s. 11, 12, 14), „poddania analizie” (s. 11, 13, 14), „zwrócenia (...) uwagi” (s. 11), „oceny przepisów” (s. 12), „poczynienia analizy” (s. 13), „szczegółowego scharakteryzowania” (s. 13), „zaakcentowania” (s. 13), czy „odniesienia się do przepisów” (s. 14).

Brak również wyraźnie wyodrębnionej głównej tezy badawczej, której odczytanie możliwe jest po zapoznaniu się z całością pracy, a w szczególności z wnioskami rozprawy doktorskiej. Wydaje się, że centralną tezę pracy stanowi założenie, że „możliwość zrealizowania funkcji ochronnej separacji zależy od ukształtowania struktury przepisów postępowania cywilnego” (s. 355). Niewątpliwie separacja jako instytucja prawa materialnego znajduje swoje wypełnienie właśnie w normach prawa formalnego i dopiero w tym kontekście możliwa jest całościowa ocena przedmiotowej instytucji prawnej.

Podsumowując, cel pracy został przez Doktorantkę zrealizowany, zaś teza badawcza wykazana, przy czym przed publikacją rozprawy doktorskiej zasadne wydaje się doprecyzowanie celu badawczego i hipotezy/tezy badawczej. W tym miejscu należy podkreślić oryginalność założonego celu badawczego w perspektywie prawa procesowego.

III. Układ rozprawy

Rozprawa doktorska została podzielona na dziewięć rozdziałów oraz dodatkowo wyodrębnione zostały: wykaz ważniejszych skrótów, wstęp, wnioski, wykaz aktów prawnych, wykaz orzecznictwa, bibliografia, netografia oraz streszczenia w języku polskim i angielskim. W wybranych rozdziałach zawarto podrozdział zatytułowany „Zagadnienia wstępne” (w rozdziale III podrozdział 1, w rozdziale IV podrozdział 1.1 i 3.1 oraz w rozdziale V podrozdział 1).

W rozdziale I opisano pojęcie separacji w prawie świeckim i kanonicznym. Rozważania definicyjne poszerzono o analizę historycznoprawną (podrozdział 2) oraz prawnoporównawczą (podrozdział 4), przedstawiając rozwiązania prawne stosowane we Włoszech, Francji, Zjednoczonym Królestwie (z ograniczeniem do Anglii i Walii), Hiszpanii i na Litwie.

Następna część poświęcona została funkcjom separacji realizowanym w postępowaniu cywilnym. Rozważania objęły zarówno pojęcie funkcji separacji, jak i jej rodzaje: funkcja legalizująco-organizacyjna, funkcja restytucyjna, funkcja separacji jako surogatu rozwodu oraz funkcja ochrony dóbr prawnie chronionych. W dalszych podrozdziałach opisane zostało postępowanie sądowe o separację w kontekście gwarancji realizacji prawa do sądu oraz sądowego modelu postępowania z uwzględnieniem funkcji ochronnej.

W kolejnym rozdziale analizie poddano procesowe gwarancje realizacji funkcji separacji. Przedmiotowy rozdział obejmuje aksjologiczne ujęcie instytucji separacji, biorąc pod uwagę zasady dobra dziecka, ochrony rodziny, autonomii rodziny, solidarności grupy rodzinnej, trwałości małżeństwa i świeckości małżeństwa. Rozważania kończy przedstawienie postępowania odrębnego

o separację w perspektywie naczelnych zasad postępowania cywilnego – zasady dyspozycyjności i kontryktoryjności.

Rozdział IV zawiera przedstawienie statusu sądu w sprawach o separację, w tym rozważania na temat składu sądu, w tym składów ławniczych. Następnie przedstawione zostały tryby postępowania, których przedmiotem jest separacja: postępowanie odrębne w sprawach o separację w ramach trybu procesowego oraz sprawy o separację w ramach trybu nieprocesowego. Ostatni podrozdział obejmuje rozważania z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, w tym zagadnienia jurysdykcyjne wynikające z rozporządzeń unijnych nr 2201/2003 i 1259/2010. Wydaje się, że pewnego rodzaju niekonsekwencja związana jest z zawarciem w tym miejscu rozważań na temat składu sądu w sprawach o separację, biorąc pod uwagę, że sądowy model postępowania został ujęty w rozdziale II. Wydaje się bardziej zasadne wyodrębnienie rozdziału poświęconego zagadnieniom składu sądu i jego organizacji niż ujęcie tej problematyki w wybranych częściach obu rozdziałów.

Kolejna część dysertacji obejmuje zakres podmiotowy (rozdział V) i przedmiotowy (rozdział VI) postępowania odrębnego o separację. Zagadnienia podmiotowe obejmują kwestię małżonka jako strony postępowania, a także udziału podmiotów/osób trzecich w takim postępowaniu, czego przykładem jest kurator dla osoby niepełnosprawnej, czy dla osoby nieznannej z miejsca pobytu, interwenient uboczny, pełnomocnik, prokurator, czy Rzecznik Praw Obywatelskich. W aspekcie przedmiotowym Doktorantka podjęła rozważania w zakresie charakteru prawnego powództwa kształtującego oraz przesłanek separacji. Prawidłowo należy ocenić porównawcze ujęcie przesłanek między separacją a rozwodem z uwagi na ich znaczące podobieństwo oraz bogaty dorobek literatury i orzecznictwa w zakresie spraw rozwodowych.

W rozdziale VII pracy przedstawiono wybrane odrębności w sprawach o separację, w tym zasady przeprowadzenia mediacji (podrozdział 2), zakaz powództwa wzajemnego (podrozdział 4), odrębności postępowania dowodowego (podrozdział 5) i zakaz wszczynania postępowań odrębnych (podrozdział 6).

W ostatnich częściach pracy skupiono się na orzeczeniu kończącym postępowanie o separację (rozdział VIII) i środkach zaskarżenia od orzeczeń wydawanych w sprawie o separację (rozdział IX). W tym miejscu należy podkreślić istotność omawianych zagadnień w zakresie rozszerzonej skuteczności wyroku o separację (rozdział VIII podrozdział 2), funkcji ochronnej środków odwoławczych w sprawach o separację (rozdział IX podrozdział 1) oraz zagadnień związanych z nadzwyczajnymi środkami zaskarżenia i postępowaniem dotyczącym prawomocnego orzeczenia w przedmiocie separacji.

Zasadniczo prawidłowo przedstawiona została bibliografia rozprawy doktorskiej, chociaż Doktorantka nie ustrzegła się drobnych błędów, np. ujęcia publikacji M. Filipka przed ostatnią z kolei publikacją pod redakcją T. Erecińskiego (s. 379), bowiem konsekwentnie bibliografia powinna uwzględniać porządek alfabetyczny.

Pewne wątpliwości zwraca wykaz skrótów. Po pierwsze, został on zatytułowany „Ważniejszych skrótów” (s. 7), a zapewne Autorka miała na myśli „Wykaz skrótów”. Po drugie, między wspomnianym tytułem wykazu skrótów a treścią spisu treści zachodzi rozbieżność, bowiem w spisie treści prawidłowo odniesiono się do sformułowania „wykaz”. Po trzecie, zwyczajowo wykaz skrótów przygotowywany jest przedmiotowo lub przynajmniej uporządkowany alfabetycznie. Tutaj żaden z tych sposobów nie znalazł zastosowania. W końcu, wykaz skrótów zawiera skróty błędne i niestosowane w pracy, czego przykładem jest skrót „D. U.”, podczas gdy w pracy Doktorantka używa skrótu „Dz. U.”.

IV. Metody badawcze

Autorka w pracy zastosowała metody dogmatyczną, analityczną, historyczną i prawnoporównawczą (dwie ostatnie w szczególności w rozdziale I). Dobór metod należy uznać za prawidłowy. Nie budzi wątpliwości zarówno zasadność ich zastosowania, jak i warsztat naukowy zastosowany przy przygotowaniu przedmiotowej dysertacji. Zakres zastosowania metody historycznoprawnej i prawnoporównawczej uznać należy za wystarczający i dostosowany do przedmiotu dysertacji.

V. Ocena merytoryczna

Doktorantka prawidłowo dokonała analizy zgromadzonego materiału badawczego, co potwierdza umiejętność samodzielnego konstruowania wniosków badawczych oraz analizy aktów prawnych, a także oceny prawidłowości orzecznictwa sądowego. Prawidłowo stosuje język prawny i prawniczy z zakresu postępowania cywilnego i prawa rodzinnego, a postawione przez Doktorantkę tezy szczegółowe zasadniczo zasługują na aprobatę.

W pierwszej kolejności należy uznać za zasadne przyjęcie poglądu o wyodrębnieniu dwóch zasadniczych modeli instytucji separacji: jako instytucji poprzedzającej rozwód oraz uregulowanej niezależnie od rozwodu (s. 31, 355). W tym miejscu powtórzyć należy jedynie, że w nauce prawa polskiego separacja zazwyczaj stanowi przedmiot analizy dogmatycznej wraz z rozwodem, stąd przygotowanie dysertacji poświęconej wyłącznie separacji należy uznać za oryginalne przedsięwzięcie i zasługujące na aprobatę.

Na uwagę zasługują w szczególności te aspekty analizy instytucji separacji, które stawiają ją w określonym kontekście aksjologicznym (s. 356-358), w tym wpływu idei humanitaryzmu na sposób kształtowania przepisów postępowania o separację. Wbrew pozorom za nieoczywistą, acz całkowicie trafną, należy uznać tezę, że „bezpośrednim celem separacji jest ochrona trwałości małżeństwa” (s. 355), a także rodziny (s. 90-98, 356). Teza ta znajduje szczególne uzasadnienie w rozważaniach poświęconych funkcji ochrony dóbr prawnie chronionych (s. 60-62) oraz analizie zasad postępowania w sprawach o separację zawartej w rozdziale III pracy doktorskiej. Za szczególnie cenne należy uznać te części opracowania, które dokonują oceny instytucji separacji w kontekście zasady dobra dziecka (s. 84-90), w tym m.in. przeszkody w orzeczeniu separacji, jeżeli jej skutkiem byłoby naruszenie dobra małoletnich dzieci (s. 85-86).

Jako uzasadnione należało ocenić odniesienie się do ujęcia porównawczego separacji na tle prawa rodzinnego i kanonicznego (s. 31-33, 355-356). Biorąc pod uwagę istotny historyczny związek instytucji dotyczących małżeństwa w prawie świeckim i kanonicznym, taka analiza stanowi cenne uzupełnienie rozważań.

Niewątpliwie prawidłowe było uwzględnienie mediacji w kontekście instytucji separacji. W pierwszej kolejności, za zasadne należy ocenić wyodrębnienie funkcji restytucyjnej separacji (s. 57-58), a nawet stwierdzenie, że „funkcja restytucyjna (...) stanowi jej (separacji – przyp. W.B.) istotę”. Oczywiście uzasadnione jest twierdzenie, że dopuszczalność skierowania sprawy do mediacji nie narusza zasad sprawiedliwości proceduralnej i – co warte podkreślenia – wpisuje się w realizację funkcji ochronnej (s. 357). Niewątpliwie procesowe ujęcie separacji wymaga konfrontacji z treścią art. 10 k.p.c. i wynikającą z niej dyrektywą dążenia do ugodowego załatwienia sprawy cywilnej. Doktorantka rozumie prawidłowo istotę instytucji mediacji, a także

restytucyjną funkcję separacji, stąd zawarte w pracy rozważania są ze wszech miar prawidłowe i zasługujące na akceptację.

Za dyskusyjne należy uznać sformułowanie, że przy kształtowaniu funkcji separacji dominujące znaczenie mają przepisy prawa cywilnego procesowego (s. 356). Wydaje się, że teza ta wynika z ogólnego założenia badawczego, które zmierzało do wkomponowania instytucji prawa materialnego w strukturę prawa formalnego, co zresztą stanowi założenie prawidłowe i celne. Przedstawiona teza ma jednak charakter zbyt ogólny, chociaż w samej treści pracy, Doktorantka analizując elementy procesowe postępowania o orzeczenie separacji bardzo umiejętnie unaocznia wagę przepisów prawa materialnego. Nie zmienia to jednak faktu, że istotę instytucji prawa materialnego stanowią przepisy o takim charakterze, zaś przepisy procesowe mogą wpływać na jej faktyczne stosowanie, a nawet na sam kształt, czy model instytucji prawnej, co zresztą w sposób jednoznaczny Doktorantka wykazała.

Nie budzi także wątpliwości prawidłowość poglądu o ograniczeniu polskiego modelu orzekania o separacji jedynie do małżeństw tworzonych przez osoby o różnej płci (s. 172-173, 360).

Bardzo pozytywnie należy ocenić rozważania z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, w szczególności w kontekście prawa unijnego (s. 152-169, 360). Niewątpliwie jest to zagadnienie aktualne i w praktyce problematyczne. Wydaje się, że postulat wprowadzenia umownej modyfikacji prawa właściwego przez strony w sprawach o separację na tle polskich przepisów kolizyjnych jest przedwczesny, jednakże Doktorantka ujmując tę propozycję w kategorii rozszerzenia prawa do sądu prawidłowo pod względem badawczym go uzasadniła (s. 360).

Nie bez racji Doktorantka akcentuje konieczność wprowadzenia zmian w zakresie profesjonalizacji (a nawet pewnego rodzaju specjalizacji) ławników przejawiającej się we wprowadzeniu wymogu dotyczącego przygotowania i doświadczenia zawodowego w sprawach rodzinnych, a także podwyższenia wieku wobec ławników uczestniczących w rozstrzygnięciu spraw o separację (s. 136-138, 359). Zaakcentować należy także propozycje zmiany art. 60 k.p.c. (s. 207-208, 361-362).

Pozytywnie należy także ocenić rozważania dotyczące interpretacji art. 439 k.p.c. (s. 258-262, 364) oraz niedopuszczalności skargi kasacyjnej w sprawach o separację, a także skargi nadzwyczajnej (s. 336-340, 365), w tym zgłoszone w tym zakresie postulaty *de lege ferenda*.

VI. Dobór źródeł

Doktorantka prawidłowo wyselekcjonowała źródła stanowiące podstawę przygotowania rozprawy. W bibliografii wykazanych zostało blisko 340 pozycji literatury przedmiotu. Analizie poddano bogaty dorobek orzecznicy, w szczególności Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego.

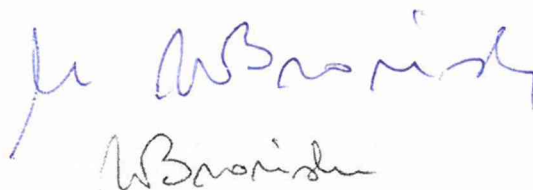
VII. Strona formalna

Praca nie nasuwa zastrzeżeń pod względem językowym. Autorka prawidłowo używa języka prawnego i prawniczego. Brak uwag co do zastosowanych przypisów, które charakteryzują się konsekwencją i starannością. Przed publikacją należy usunąć zdarzające się sporadycznie literówki, przykładowo „uprządkowaniem” (s. 366). Szczególne istotne są one w kontekście tytułu podrozdziału – „chronionych” (s. 60) czy w spisie treści – „Granice funkcje...” (s. 3).

VIII. Konkluzja

W mojej ocenie, recenzowana rozprawa doktorska mgr Mirosławy Marii Jesion pt. *Separacja w prawie cywilnym procesowym* spełnia przesłanki wskazane w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 1789 z późn. zm.) i może stanowić podstawę do dalszych czynności w przewodzie doktorskim.

Biorąc pod uwagę nowatorskie ujęcie instytucji separacji w procesowym prawie cywilnym oraz szerokie zastosowanie w rozprawie rozważań prawnoporównawczych, a także bogatą literaturę przedmiotu, dobrze wykorzystaną przy realizacji celu badawczego, wnioskuję o wyróżnienie recenzowanej pracy doktorskiej.

W. Brorisch